

Principy obnovy památky zahradního umění na modelovém příkladu zahrady Stiassni v Brně

Roman ZÁMEČNÍK, Pavel ŠIMEK

ANOTACE: Článek se zaměřuje na specifické postupy předcházející zpracování projektu obnovy památky zahradního umění. Na příkladu předprojektové přípravy obnovy zahrady Stiassni je věnována pozornost analýze a interpretaci různých typů archivního materiálu. Vyhodnocování současného stavu historické zahrady realizací terénního průzkumu, který se skládá z charakteristických operací (dendrologický průzkum, rozbor autenticity dřevin aj.), tvoří druhou část příspěvku.

1

Kulturní památka vila Stiassni se zahradou prošla komplexní památkovou obnovou, která jí vrátila vzhled odkazující na stav ze 30. let 20. století. Příspěvek si klade za cíl v souladu s článkem 15 Mezinárodní charty o historických zahradách (Florence, 1982)¹ představit specifické postupy předcházející obnově památky zahradního umění.

Úvod

Výstavba luxusních vil ve vyhledávané brněnské lokalitě Masarykova čtvrť započala v 80. letech 19. století. Stavební činnost převážně privátního charakteru dosáhla svého vrcholu v meziválečném období. Mezi množstvím vysoce kvalitních modernistických staveb vyniká svou architektonickou úrovní a situováním ve velkoryse založené zahradě původně rodinná vila textilních průmyslníků Alfréda a Hermine Stiassni.

Několik parcel ke stavbě domu o celkové rozloze 32 174 m² zakoupili manželé Stiassni již v roce 1924.² Tím vznikla jedna z největších brněnských soukromých parcel, která kromě své

příznivé jihozápadní polohy disponovala i nádhernými pohledy do okolní kopcovité krajiny. Vypracování plánů domu rodiny Stiassni provedl významný brněnský architekt Ernst Wiesner v duchu tehdejší, jemu blízké „individualistické“ moderny. Plány vily začaly vznikat v průběhu roku 1927 a realizace byla dokončena v roce 1929. Paralelně se stavbou vily a dalších objektů³ byla zakládána také zahrada.⁴

Jakmile získal v roce 2009 do své správy tuto unikátní památku⁵ Národní památkový ústav,

■ Poznámky

1 Jakékoli restaurování, a tím spíše jakoukoli obnovu historické zahrady nelze zahájit bez vypracování důkladné studie, vycházející z odborného průzkumu, eventuálně i zahradního archeologického výzkumu a ze zhodnocení všech shromážděných dokumentů týkajících se dané zahrady a obdobných zahrad, aby byl po všech stránkách zajištěn vědecký charakter návrhu. Před vlastními pracemi musí provedená studie vést k vypracování projektu, jenž bude předložen k posouzení a odbornému odsouhlasení.

Obr. 1. Jihozápadní průčelí vily Stiassni s částí hlavní příjezdové cesty lemované alejí. Cesta ústí v nádvoří vily s hlavním vstupem do objektu. V lipové aleji byl v roce 2013 obnoven tzv. hlavní řez. Aktuální stav. (Foto: Roman Zámečník, 2015)

2 AMBROZ, Miroslav; CZAJKOWSKI, Petr. Stavebně-historický průzkum Vila Stiassni. I. díl. Textová část 1927–2010 a II. díl. Plány a ikonografická dokumentace 1927–2010. Brno : Centrum obnovy památek architektury 20. století, 2010. Uloženo v sídle NPÚ, ÚOP v Brně. 51 s.

3 Kromě vlastní vily se v areálu nacházel dům zahradníka se dvěma garážemi, byt řidiče, stáj pro koně, tenisový kurt, plavecký bazén s převlékárnou a zahradnictví s vytápnými skleníky a drobnými hospodářskými budovami.

4 O historii zahrady u vily Stiassni bylo podrobně pojednáno v: ZÁMEČNÍK, Roman. Zahrada vily Stiassni – příklad prvorepublikového zahradního umění. *Zprávy památkové péče*. 2013, roč. 73, č. 4, s. 317–323. ISSN 1210-5538.

5 Vila Stiassni se zahradou je zapsána v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek České republiky od roku 1982 pod rejstříkovým číslem 45000/7-7046.

2

bylo nutné řešit základní otázku budoucího využití a zpřístupnění objektu široké veřejnosti. Po dlouhá léta neudržený a občanům takřka nepřístupný areál vyžadoval komplexní obnovu. Té předcházela realizace stavebněhistorického průzkumu obytných objektů, včetně objasnění vývoje historické kompozice zahrady.

Archivní průzkum zahrady

Archivní průzkum zahrady, respektive shromáždění, analýza a objektivní interpretace historických podkladů, je základním předpokladem pro realizaci celkového stavebněhistorického průzkumu zahrady.⁶

Archivní průzkum zahrady musí vycházet z pečlivého studia všech archivních materiálů objasňujících historickou podobu zahrady a z jejich správné interpretace a klasifikace. Přitom je žádoucí využít specialistů z příbuzných oborů (architekti, kunsthistorici, dendrologové...). Realizace archivního průzkumu před zahájením obnovy historické zahrady by měla být stejnou samozřejmostí, jakou je realizace restaurátorského a stavebněhistorického průzkumu před obnovou historické budovy.

Za nejcennější zdroje dat jsou považovány zejména zahradní plánová dokumentace, byla-li vytvořena, a písemné prameny, ikonografické zdroje, případně dobové filmové záznamy, letecké snímky nebo svědectví pamětníků, které dokumentují skutečný stav zahrady po její realizaci.

Vlastní obnově zahrady Stiasni předcházela průzkum archivních materiálů zaměřený na jejich lokalizaci a identifikaci v archivních fondech archivů, muzeí, knihoven (případně dalších institucí) a v soukromých archivech fyzických osob. Průzkumem se nepodařilo doložit původní plánovou dokumentaci zahrady ani související

písemné prameny a do jisté míry tím byla potvrzena domněnka, že návrh zahradní úpravy vily Stiasni nemusel být ve 30. letech 20. století vyhotoven.⁷ Nejstarším materiálem, který zachycuje také zahradu v okolí vily, je první perspektivní studie domu od Ernsta Wiesnera z roku 1927. Podstatná část zahrady na ní zakreslená však doznala výrazných změn, stejně jako vlastní objekt vily.

Cenné zdroje dat o historické podobě zahrady ze 30. let 20. století byly pořízeny v Moravském zemském archivu, Muzeu města Brna či archivu Vodáren a kanalizací města Brna. Ze soukromých sbírek byl získán soubor dobových fotografií a akvarelů od rodiny Martin z Kalifornie v USA⁸ a od Marie Strakové, dcery vrchního zahradníka manželů Stiasni, Antonína Frömla.⁹ Některé fotografie vily Stiasni ze 30. let 20. století vyhotovené brněnským Atelierem de Sandalo byly již dříve reprodukovány v současných publikacích.¹⁰ Letecké snímky zahrady z roku 1947 byly zjištěny v archivu Vojenského geografického a hydrometeorologického ústavu v Dobrušce. Plánová zahradní dokumentace s písemnými prameny z druhé poloviny 20. století je soustředěna ve sbírce map a plánů Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně. Ve fotoarchivu stejného pracoviště NPÚ je uložena sbírka fotografií interiérů a exteriérů vily z roku 1974, z doby před zahájením generální rekonstrukce vily, která následně proběhla v letech 1981–1983. V Archivu města Brna je k dohledání několik fotografií vily s okolím z roku 1948. Z 50. let 20. století pochází soubor fotografií zachycujících zaměstnance v zahradě Stiasni od Boženy Vaňkové, potomkyně zahradníka Antonína Bohdálka, který v zahradě působil mezi léty 1951–1959. Ve fotoarchivu

Obr. 2. Jihozápadní průčelí vily z doby krátce po dokončení stavby (začátek 30. let 20. století) s představenou terasou a zahradním vstupem do vily. Foto Rudolf de Sandalo. (Převzato z: PELČÁK, Petr; WAHLA, Ivan. *Ernst Wiesner (1890–1971)*. Brno : Spolek Obecní dům Brno, 2005. *ISBN 80-239-5613-2*)

generálního ředitelství Národního památkového ústavu je uchováván soubor asi 120 ks většinou barevných negativů vily z roku 1986, po její rekonstrukci.

Prostřednictvím těchto hlavních archiválií byla interpretována základní kompoziční podoba zahrady Stiasni ze 30. let 20. století. Tím ovšem průzkum archivních zdrojů neskončil. Zejména při přípravě obnovy květinových záhonů, které se původně nacházely na terasách a v blízkém okolí vily, bylo nutné jejich původní skladbu doložit dalším průzkumem, zaměřeným výhradně na pěstovaný sortiment květin ve 30. letech 20. století. K tomu byla využita některá knižní díla tehdejších zahradních architektů a katalogy meziválečných školkařských podniků specializovaných na produkci vytrvalých květin. Zjištěn musel být také historický sortiment (30. léta) ovocných dřevin. Doplňkovou, ale nezanedbatelnou úlohu sehrál také orální záznam svědectví pamětnice, která v zahradě ve 30. letech vyrůstala.¹¹

■ Poznámky

6 Tématu se věnovali např. MACEK, Petr; KREJČÍŘÍK, Přemysl. *Stavebně-historický průzkum. Historický vývoj památky zahradního umění a jeho interpretace. Zahrada – park – krajina*. 2003, roč. 13, č. 4, s. 6–9. ISSN 1211-1678.

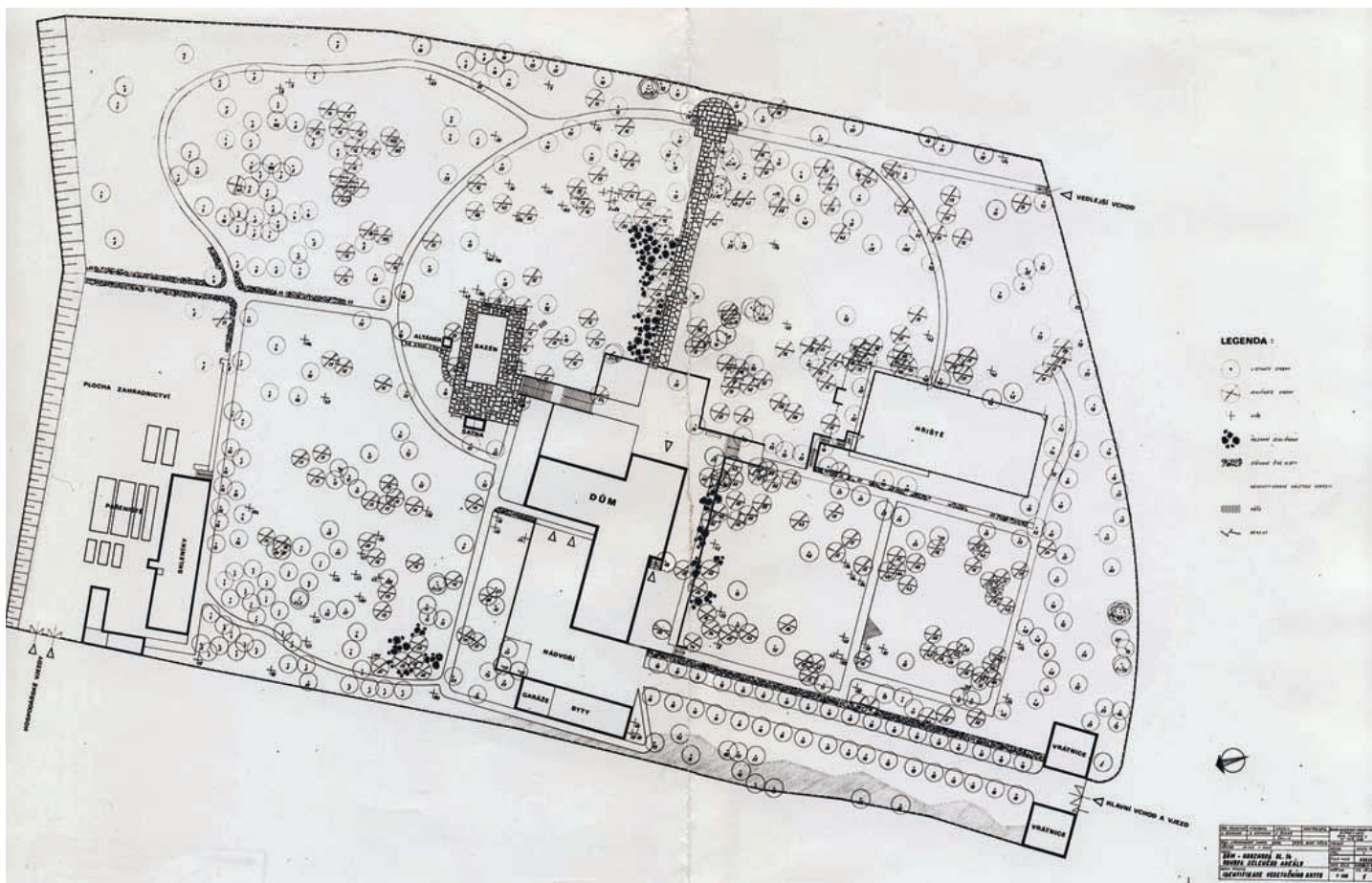
7 ZÁMEČNÍK, Roman. *Hodnocení vývoje a kompozice historické zahrady vily Stiasni*. Brno. Lednice, 2010. 91 s. Bakalářská práce (Bc.). Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta, Ústav zahradní a krajinné architektury. 2010.

8 Manželé Stiasni měli jednu dceru Zuzanu, která se po společné emigraci do USA provdala za židovského emigranta z Ruska. Společně vychovali čtyři syny, z nichž jednu linii představuje rodina Martin žijící v Kalifornii v USA.

9 Životu Antonína Frömla byla pozornost věnována v: ZÁMEČNÍK, Roman. 70 let od úmrtí Antonína Frömla, vrchního zahradníka rodiny Stiasni. *Zprávy památkové péče*. 2013, roč. 73, č. 4, s. 358–359. ISSN 1210-5538.

10 Např. PELČÁK, Petr; WAHLA, Ivan. *Ernst Wiesner (1890–1971)*. Brno : Spolek Obecní dům Brno, 2005. *ISBN 80-239-5613-2*.

11 Dokument *Zahrada Stiasni*. NPÚ, ÚOP v Brně 2012, kamera, hudba, střih Radek Dufek, námět a scénář Mgr. Zdeněk Musil a Ing. Roman Zámečník.

Obr. 3. Výkres identifikace vegetačního krytu, obnova zeleného areálu, dům – Hroznová ul. 14 (odbor konservace a obnovy majetku KSSPPOP v Brně, zodpovědný projektant K. Ochmann). Srpen 1972. Sběrka map a plánů NPÚ, ÚOP v Brně. (Reprofoto: NPÚ ÚOP v Brně, 2014)

Zahradní plánová dokumentace a písemné prameny

Analýza zahradních plánů spočívá především v interpretaci kompozice, popsaní významných objektů, vegetačních prvků a jejich změn. Jejich zhodnocení by mělo obsahovat komentář, zda byly nebo mohly být plán nebo jeho část skutečně realizovány.¹²

V projektové přípravě obnovy zahrady Stiassni se s ohledem na neexistenci původní zahradní dokumentace a souvisejících písemných pramenů částečně vycházelo z dílčích informací obsažených v projektové dokumentaci ke stavbě vily. Podrobná výkresová dokumentace obsahuje vedle stavebních plánů a písemných materiálů domu a dalších budov v areálu (stáj pro koně, byt zahradníka a byt řidiče) také výkresy teras, schodišť a vedení cestní sítě v jeho okolí. Ta byla využita při identifikaci historického rozsahu a trasování cestní sítě a zpevněných ploch.¹³ Mezi další dokumenty z této sbírky patří stavební výkresy ně-

kterých opěrných zdí, oplocení pozemku nebo výkresy zemních prací v horní části zahrady.¹⁴ Mezi výkresy se nachází kompletní stavební dokumentace na zřízení vytápěných skleníků v hospodářské části zahrady z roku 1930.¹⁵ Nestává se tak často, aby se dochovaly také písemné doklady týkající se ekonomické stránky stavby vily, jako jsou faktury, objednávky a výkazy prací, které jsou přehledně shromážděny ve stavebněhistorickém průzkumu vily Stiassni.¹⁶

Určující roli v projektové přípravě obnovy sehrála zahradní plánová dokumentace z pozdějšího období uložená ve sbírce map a plánů NPÚ, ÚOP v Brně převážně ze 70. a 80. let 20. století. Různé výkresy dílčích úprav areálu byly vyhotovovány v souvislosti s novým využíváním objektu pro ubytování prominentních státnických návštěv.¹⁷ Nejstarším materiálem z tohoto zdroje je výkres Návrh na sadovou úpravu okolí vládní vily z roku 1969, ve kterém je graficky zaznamenána situace vegetačních prvků (stromů, keřů – solitér a skupin) v celé zahradě, včetně jejich taxonomické skladby a technických prvků (zpevněné plochy, schodiště a cestní systém). Výkres byl použit jako základní podklad pro rozbor autenticity dřevin, kterému bude věnována pozornost v části zaměřené na terénní průzkum zahrady.

Historické letecké snímky

Letecké snímky našeho území se začaly pořizovat na konci 30. let 20. století. Vzhledem k panující obavě z jejich zneužití k vojenským účelům byl první snímek brněnské metropole realizován až v roce 1947.¹⁸ Výřez snímku zachycující zahradu Stiassni byl využit také v projektové přípravě její obnovy. Poměrně dobrá kvalita snímků umožňuje prostou interpretaci zjistit např. počet stromů v travnatých poros-

■ Poznámky

12 MACEK, P.; KREJČÍŘÍK, P., cit. v pozn. 6.

13 Moravský zemský archiv, H 298, H. a J. Kunert, inv. č. 168, karton 48, Stavební dokumentace.

14 AMBROZ, M.; CZAJKOWSKI, P., cit. v pozn. 2.

15 Zahradnictví s velkými vytápěnými skleníky nebylo s ohledem na současné využívání areálu pro účely metodického centra obnoveno podle podoby ze 30. let 20. století. Plocha někdejšího zahradnictví byla již v 70. letech 20. století částečně zastavěna správní budovou s byty a garážemi.

16 AMBROZ, M.; CZAJKOWSKI, P., cit. v pozn. 2.

17 Po celou druhou polovinu 20. století byla a mnohými Brňany stále je vila nazývána vládní vilou.

18 Letecké snímky celé České republiky z 50. let 20. století jsou aktuálně přístupné na WWW: <http://kontaminace.cenia.cz/> [cit. 30. dubna 2015].

4

tech nebo přesné vedení zahradních komunikací. Interpretaci je nutné provádět s vysokou obezřetností, případně je vhodné přenechat ji odborníkovi. Při studiu leteckých snímků je důležitá zkušenost autora a zejména znalost konkrétní zahrady; přitom je nutno brát v potaz topografii terénu, stíny i roční dobu.

Letecké fotografie od začátku svého pořizování umožňují sestavit vývojovou analýzu zahrady. Proto je velmi důležité zabývat se také následným snímkováním z poválečného období, nikoliv pouze snímky ze 30. let. Nejvhodnější je zaměřit se na snímky z jarního nebo podzimního období (za sněhové pokrývky se obvykle nefotografovalo), aby se eliminovala

překryvnost jinými prvky. Prostřednictvím podrobné vývojové analýzy můžeme poskládat nejenom vývoj cestní sítě a staveb, ale i taxonomický a hmotový vývoj stromového patra. Letecké snímky byly pořizovány za relativně krátkou dobu od založení zahrad sledovaného období (první polovina 20. století). S ohledem na tuto skutečnost má jejich využití zcela zásadní význam.

Letecké snímky se staly určujícím materiálem pro analýzu technických a vegetačních prvků zahrady Stiassni a pro interpretaci funkčního členění a kompozičních vztahů. Snímek z roku 1947 zaznamenal zahradu po 17 letech od jejího založení ve stavu, který může

Obr. 4. Letecký snímek zahrady Stiassni z roku 1947. Letecké snímky byly pořizovány za relativně krátkou dobu od založení zahrad sledovaného období (první polovina 20. století). S ohledem na tuto skutečnost má jejich využití v předprojektové přípravě obnovy zásadní význam. (Foto: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška, © MO ČR 2011)

me označit za cílový z hlediska vývoje kompozice.

Typický příklad situace, kdy je nutné objasnit zaniklou strukturu prostřednictvím historických leteckých snímků, představují zahradní cesty. Ty byly v meziválečné zahradě Stiassni tradičně budovány z nepevných materiálů. Často šlo pouze o šterkové cesty na ztuhlém loži, případně o mlatové povrchy, které po snížené údržbě, která následovala po 2. světové válce, okamžitě přerůstaly souvislým travním drnem. Kromě stavebních objektů v zahradě a cestní sítě se zpevněnými plochami byly prostřednictvím leteckých snímků analyzovány původní průhledy v zahradě, poloha a rozsah travnatých ploch, rozvržení hmot porostů a solitér, hustota vegetačního pláště zahrady či rozloha někdejšího hospodářského zázemí s intenzivně obhospodařovanými plochami.

Historická fotografie

Ze škály disponibilních zdrojů dokumentující původní podobu zahrady představuje dobová amatérská nebo profesionální fotografie nenahraditelný interpretační materiál. Jednoznačnou předností fotografie stejně jako leteckých snímků je jejich věrohodnost v zachycení skutečně realizované podoby zahrady.¹⁹ Jejich prostřednictvím lze sestavit vývojovou analýzu znázorňující zahradu chronologicky od doby jejího založení nebo při vzniku až po plnou funkčnost včetně pozdějších dosadeb či přestaveb. Dobová fotografie byla hlavním archivním materiálem využitým v předprojektové a projektové přípravě obnovy zahrady Stiassni.

Vila Stiassni se zahradou byla fotografována profesionálním fotografem Rudolfem de Sandalo.²⁰ Jím pořízený soubor fotografií ze

■ Poznámky

19 Projektovaná podoba zahrady se od skutečně realizované mohla i výrazně odlišovat. Při interpretaci archiválií je nezbytné věnovat pozornost tomu, zda prvek hodný obnovy skutečně byl v historii realizován. Vhodné je zaměřit se na vzájemnou konfrontaci různých historických zdrojů.

20 Rudolf de Sandalo (1869–1932) se nejprve věnoval portrétní fotografii, v meziválečném období se zaměřil na fotografování interiérů a architektury se zahradami. Jeho ateliér (Atelier de Sandalo) v Brně se stal nejznámější firmou specializovanou na tyto žánry, jejíž práce vynikající

5a

5b

5c

Obr. 5. Ukázky profesionálních historických fotografií vily Stiassni ze 30. let 20. století. 5a – část východního průčelí vily s lodžii a terasou přístupnou ze soukromých apartmánů v patře. 5b – detail zahradní lodžie v přízemí vily. 5c – pohled na vilu od jihovýchodu s mladými výsadbami dřevin. Fotograf Rudolf de Sandalo. Fotoarchiv Muzeum města Brna. (Reprofoto: Muzeum města Brna, 2014)

30. let 20. století byl při přípravě obnovy podrobně studován stejně jako neméně významný soubor amatérských fotografií, které NPÚ, ÚOP v Brně získal od pamětníků. Jejich podrobnou analýzou se podařilo zdokumentovat jednotlivé typy rostlin, od skupin dřevin po květinové záhony. Z fotodokumentace bylo možné velmi dobře podchytit jejich estetické působení (význam v kompozici, textura, struktura...). Samozřejmostí je poměrně snadná analýza stavebních objektů v zahradě (opěrné zídky, schodiště, cesty, dlažby...) včetně jejich materiálové skladby. Na mnohých snímcích byl zachycen také zahradní mobiliář.

Určující úlohu sehrály historické fotografie při interpretaci formy, lokalizace, tvarosloví a výškového řešení květinových záhonů původně situovaných hlavně na terasách v okolí vily a záhonů doprovázejících přímou cestu směřující od domu k východu. Konkrétně byly v těsné blízkosti vily identifikovány reprezentativní formy použití květin v podobě intenzivně ošetřovaných záhonů. Ve východním parteru byly po obou stranách cesty lokalizovány dva záhony trvalek, mající charakter doprovodného rabata,²¹

■ Poznámky

úrovně se často objevovaly v odborných i populárních časopisech (Salon, Měsíc, Index, Stavba, Stavitel, Byt a umění).

²¹ Rabatem byl označován libovolně dlouhý, různě široký záhon, který se táhne rovnoběžně s cestou a bývá nejčastěji osázen směsí rozmanitých květin. V případě, že byl takový záhon užší, vinoucí se jako stuha podél dlouhých, rovných nebo křivolakých cest, byl nazýván květinovým věncovým – girlandou nebo bordurou. Viz FULÍN, Martin. *Květiny zahradní v zimě venku vytrvalé: (pereny či ostálky)*. Praha: Zemědělské nakladatelství A. Neubert, 1925. Bez ISBN. S. 292.

6a

6b

6c

6d

každý o délce cca 50 m a šířce přesahující 2 m. Rabata byla vnitřně rozdělena příčnými tvarovanými zimozrázovými plůtky vysokými asi 30–40 cm, vedenými kolmo na podélnou osu, na 5 menších, vzájemně na sebe navazujících segmentů. Z analýz vyplynulo, že záhony měly podobu rabata, s postupně narůstající výškou od cesty k protějším okrajům záhonu, kde plynule navazovaly na porosty dřevin. Vnitřní prostorové řešení záhonů bylo voleno s důrazem na pestrost. Autor pracoval s detailem, taxony byly sázeny na úrovni jedinců nebo v malých ploškách. K osázení záhonů byl použit relativně bohatý sortiment trvalek, bodově doplněných keří. Dá se předpokládat, že taxony byly vybírány s ohledem na různou barevnost, tvary květů či listů, výšku a s ohledem na postupné nakvétání v záhonu. Z vyšších použitých druhů lze na dobových fotografiích v záhonu spolehlivě identifikovat např. rod *Solidago*, *Brunnera*, *Rudbeckia*, *Veronica*, *Leucanthemum* či druh *Centaurea montana*. Směrem k dlažďené cestě byly postupně voleny nižší druhy trvalek, které přecházely v nízké rostliny s polštářovitými a růžicovitými formami růstu, pozvolna prorůstající do spár v dlažbě. Při okraji jižní terasy byl zřízen dlouhý záhon osazený pouze bílými růžemi nižšího vzrůstu. Obruba zá-

honu byla tvořena tvarovaným zimozrázovým plůtkem (*Buxus sempervirens*).

V případě interpretace zaměřené výhradně na použitý sortiment rostlin bylo nutné počítat s tím, že fotografie dokládají spíše jeho umístění v prostoru a použitou formu. Běžně se totiž stává, že lze poměrně spolehlivě určit použitý sortiment zachycený v popředí fotografie, zatímco zadní partie na snímku bývají neidentifikovatelné, a to i při dostatečném zvětšení a při dobré kvalitě fotografie. Proto bylo nutné aplikovat další postupy zaměřené na identifikaci dobového sortimentu (studium dobové literatury – analýza historických ceníků).

Dobová vyobrazení

Za předpokladu využívání historických maleb nebo kreseb platí, stejně jako v případě práce s plánovou dokumentací, nutnost jejího prověření z hlediska reálnosti zachycených skutečností. Jestliže existuje také dobová fotografie stejného místa, je nutné provést vzájemné porovnání znázorněného předmětu nebo při návrhu obnovy vycházet přednostně z historické fotografie, která je vždy věrohodná.

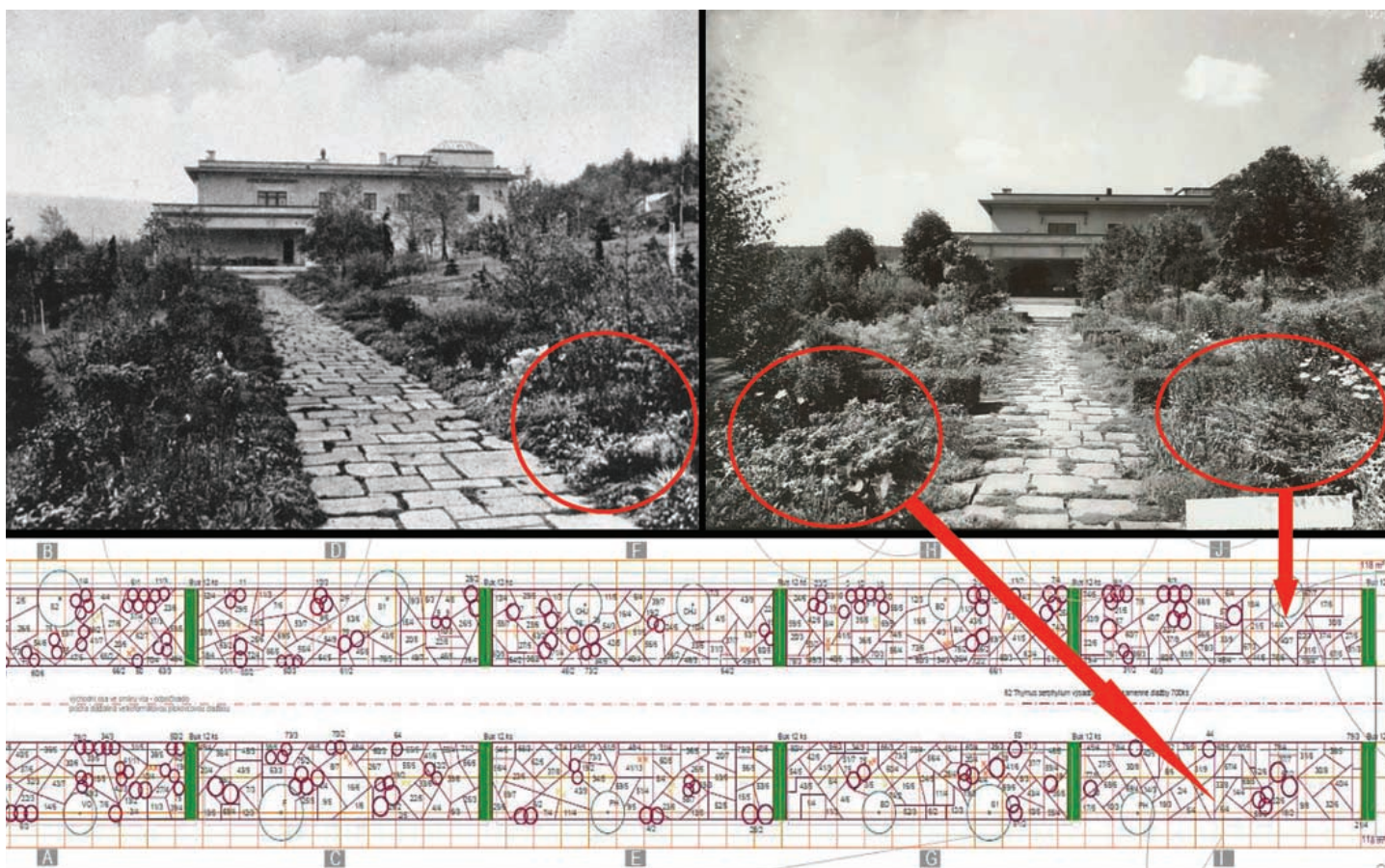
Ze 30. let 20. století existuje soubor akvarelů dokumentujících interiéry vily Stiassni,

Obr. 6. Ukázky amatérské dobové fotografie zahrady Stiassni ze 30. let 20. století. 6a – společná fotografie z průběhu zakládání zahrady. V popředí fotografie stojí vrchní zahradník rodiny Stiassni Antonín Fröml s dcerou. 6b – detail zahradního nábytku na terase před jižním průčelím vily. 6c – pohled od plaveckého bazénu směrem k vile s hustými výsadbami. 6d – pohled z terasy vily na tenisový kurt v zahradě. (Reprofoto: soukromý archiv Marie Strakové, fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně, 2014)

včetně několika vyobrazení detailů zahrady, které malovala Hermine Stiassni pro svou dceru Zuzanu. Jeden z akvarelů znázorňuje velmi věrohodně terasu před jihozápadním průčelím vily se zahradním vstupem. Z akvarelu jsou velmi dobře patrné všechny architektonické prvky či detaily na architektuře domu (výsuvné plátěné markýzy, schodiště, ostění dveří nebo lampa na fasádě) i výsadby na terase, včetně popnutí stěn bujnou vegetací. Na vnějším okraji terasy byl zřízen dlouhý květinový záhon, dle svědectví pamětnice²² byl osazen nižšími růže-

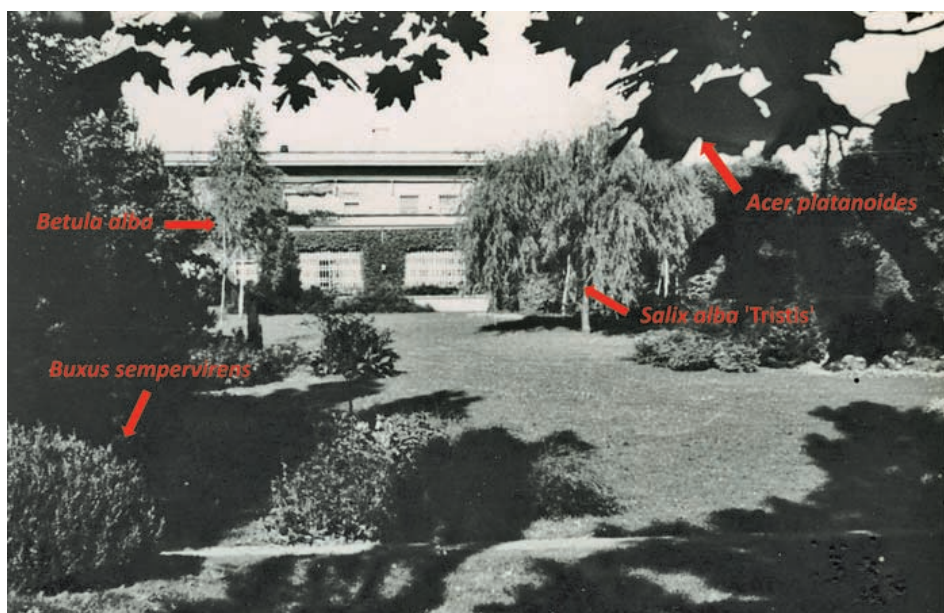
■ Poznámky

²² Za přispění pamětnice se podařilo ozřejmit množství detailů o zahradě, které nebylo možné identifikovat z ji-

Obr. 7. Schematické znázornění určování taxonomické skladby květinových záhonů analýzou historické fotografie. Na snímku východní průčelí vily s květinovými záhony ve 30. letech 20. století. Fotoarchiv Muzea města Brna. (Reprofoto: Muzeum města Brna, 2014). Dole výřez osazovacího plánu květinových záhonů. FLORART, 2014

Obr. 8. Ukázka určování polohy a taxonomické skladby dřevin analýzou historické fotografie. Na snímku jihozápadní průčelí vily na konci 30. let 20. století. (Reprofoto: soukromý archiv Marie Strakové, fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně, 2014)

8

mi pouze bílé barvy a lemován zimostrázovým plůtkem.²³ Akvarel ale znázorňuje tentýž záhon osazený květinami červenými. Vysvětlení by mohlo spočívat v tom, že Hermine Stiassni malovala terasu se záhonem v jarním období v době, kdy na něm pravděpodobně kvetly červené tulipány. V případě, že by se potvrdila tato domněnka, představoval by akvarel důležitý materiál dokumentující kombinaci nízkých bílých růží s červenými tulipány.

Na druhém akvarelu zachytila Hermine Stiassni terasu před zahradní lodžii směrem k tenisovému kurtu. Malba znázorňuje skutečně realizované výsadby stromů v podzimním období – s hnědými listy je to jírovec koňský (*Aes-*

culus hippocastanum) a s listy žlutými katalpa nádherná (*Catalpa bignonioides*). Na vyobrazení je dobře patrná pravoúhle lomená balustráda, která je na levém ukončení zdůrazněna mramorovým džbánem na podstavci. Akvarel dokládá kromě původních výsadeb i historickou polohu uměleckého doplňku (džbánu), který si manželé Stiassni přivezli z Itálie. Znázornění balustrády na akvarelu ovšem připomíná spíše tvarovaný živý plot, který ale dle historických fo-

■ Poznámky

ných zdrojů – barvy povrchů cest, obruzy záhonů, záhony růží, pěstované druhy rostlin, ale i nenahraditelné informace o celkovém provozu zahrady, včetně personálního zajištění. Rozhovor s pamětníci byl v roce 2012 profesionálně zaznamenán kamerou (viz dokument Zahrada Stiassni, cit. v pozn. 11).

²³ Tuto skutečnost částečně potvrzují také dobové fotografie.

9a

9b

Obr. 9. Akvarely znázorňující detaily v zahradě ve 30. letech 20. století. 9a – část terasy před jižním průčelím vily se zahradním vstupem. Na vyobrazení jsou dobře patrné všechny architektonické detaily stavby, včetně výsadby rostlin v jarním aspektu. 9b – pohled na terasu před jižním průčelím vily směrem k tenisovému kurtu v podzimním období. Soukromý archiv rodiny Martin (Kalifornie, USA), fotokopie v archivu NPÚ, ÚOP v Brně. (Reprofoto: NPÚ, ÚOP v Brně, 2014)

tografií na terase nikdy nerostl; z dobových fotografií také nevyplývá, že by balustráda mohla být v minulosti porostlá vegetací (*Hedera helix*). Přisavník (*Parthenocissus tricuspidata*) je s ohledem na podzimní vybarvování listů vyloučen.

Dobové literární zdroje

Mezi základní prameny, které výrazným způsobem odhalují povahu zahradně-architektonické tvorby první republiky, patří dobové literární prameny. Mezi ně se zařazují knižní publikace (často vydávané samotnými architekty),²⁴ charakterizující tvorbu konkrétních osobností nebo koncipované jako rádci pro zakládání a údržbu zahrad. Mnohdy komplexněji pojednávají o dílčích uměleckých oborech a dobovém vkusu, který ovlivnil také rozvoj vilových zahrad. Dále mezi ně patří dobová periodika – populární nebo odborné časopisy (české i zahraniční) zaměřené na různé zahradnické obory –, kterých vycházela v první polovině 20. století celá řada.²⁵ V nich mnoho zahradníků a zahradních architektů publikovalo své poznatky a vlastní projekty.²⁶

Důležité zdroje informací o pestrosti pěstovaného sortimentu okrasných rostlin v meziválečné době, který v mnohém převyšuje současnou produkci, představují dobové firemní katalogy a ceníky zahradnických podniků.²⁷

Pečlivá analýza dobového sortimentu vycházející ze studia ceníků a dalších literárních zdrojů byla využita také v projektové přípravě obnovy zahrady Stiassni. K té bylo nutné přistoupit s ohledem na absenci historických osazovacích plánů květinových záhonů. Přes poměrně dobré zajištění přípravy historickými fotografiemi nebylo možné interpretovat celý záhon zachycený na snímku. Druhy květin, které se podařilo určit z dobové fotografie, musely být doplněny obvyklým sortimentem, který se ve sledovaném období pěstoval. Ten byl převzat z dobových ceníků. Za hlavní zdrojový materiál sloužil „Ceník zimě vzdorujících vytrvalých ozdobných rostlin bratří Schützových z roku 1927/28“ ze školky v Olomučanech. Sortiment byl volen s ohledem na daný typ vegetačního prvku – intenzivně udržované reprezentativní květinové záhony.

V době, kdy se připravoval projekt obnovy, se za pravděpodobného autora zahrady Stiassni považoval vídeňský zahradní architekt Albert Esch, který ve stejné lokalitě projektoval nejméně jednu vilovou zahradu,²⁸ proto byl sortiment vybírán s ohledem na specifika jeho tvorby.²⁹ Studiu podléhala jeho tvorba v obecné rovině s cílem získat informace o skladebných prvcích navrhovaných zahrad, ve shodných či obdobných stanovištních podmínkách, s důrazem na květinový detail – jeho formy, způsob osázení a používaný sortiment květin. Vstupním zdrojem informací se stala jeho vlastní publikace *Der Garten von heute, sein Aufbau und seine Ausgestaltung* (1933)³⁰ a monografie pojednávající o jeho díle *Gärten von Albert Esch* (1931).³¹ Obdobným způsobem bylo postupováno také při dohledávání historického sortimentu ovocných dřevin, který tvořil součást hospodářské části zahrady. Jejich autentické rostliny se v zahradě nedochovaly. Někte-

ré druhy bylo možné identifikovat na základě mladších plánů zahrady (70. a 80. léta). Zbýva-

■ Poznámky

24 Např. BATĚK, Leopold. *Zakládání a vysazování zahrad okrasných*. Praha : Československé Zahradnické listy, 1922. Bez ISBN. S. 88; TĚŠITEL, Jan J. *Naše rodinné zahrady*. Praha : Zemědělské knihtupectví A. Neubert, 1931. Bez ISBN. S. 384; KULIŠAN, Alois J. *Domácí zahrady a zahrádky*. Praha : A. Neubert, 1916. Bez ISBN. S. 628; KUMPÁN, Josef. *Novodobé zahrady*. Vyd. 1. Praha : Vydavatelství národohospodářských publikací V. J. Procházky, 1938. Bez ISBN. S. 95.

25 Např. Listy zahradnické, Flora, Časopis českých zahradníků, Pražská zahradnická bursa, České zahradnické listy, Zahrada domáci a školní, Krása našeho domova, Československé zahradnické listy, Zahrada, Gartnerschönheit, Gärtnerische Rundschau, Illustrierte Flora, La Tribune Horticulture, Lustgarten, Wiener Gärten – Börse, Wiener Gärten – Zeitung.

26 Informace o soudobé zahradní architektuře se objevovaly i v architektonických časopisech (Stavby, Styl, Architekt, Architekt SIA, Stavitel aj.) nebo v časopisech umělecky orientovaných (Volné směry, Salon, Dům a umění aj.).

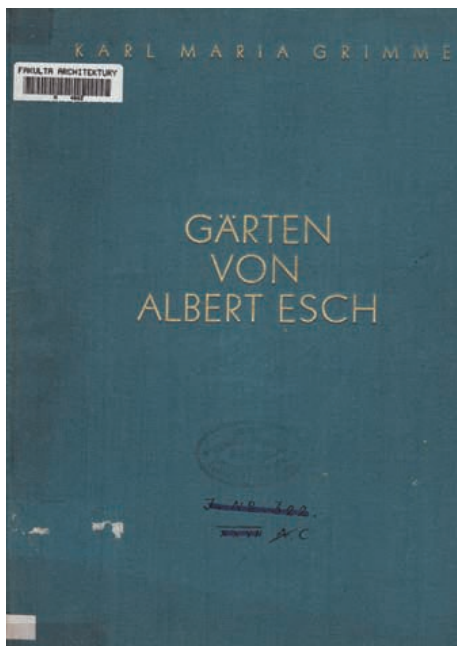
27 Početnou sbírku digitalizací 778 kusů ceníků a katalogů od 409 různých školkařských podniků eviduje Ústav biotechniky zeleně Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně.

28 Podle projektu Alberta Esche byla ve 30. letech 20. století realizována terasovitá zahrada vily Haas také od Ernsta Wiesnera.

29 Dnes se určení autorství zahrady Stiassni jeví být spíše nezodpovězenou otázkou, která je otevřena dalšímu bádání.

30 BAUMGARTNER, Albert, Camillo; ESCH, Albert. *Der Garten von heute, sein Aufbau und seine Ausgestaltung*. Wiena : Winkler-Verlag, 1933. Bez ISBN. S. 96.

31 GRIMME, Karl, Maria. *Gärten von Albert Esch*. Wiena / Leipzig : Winkler-Verlag, 1931. Bez ISBN. S. 118.

10

11

12

Obr. 10. Obálka knihy GRIMME, Karl Maria. *Gärten von Albert Esch*. Wiena-Leipzig: Winkler-Verlag, 1931. Z knihy byla studována tvorba vídeňského zahradního architekta Alberta Esche. (Reprofoto: Roman Zámečník, 2015)

Obr. 11. Obálka *Ceníku zimě vzdorujících vytrvalých ozdobných rostlin bratří Schützových z roku 1927/28, Olomučany*. Druhy květin, které se podařilo určit z dobové fotografie, musely být doplněny obvyklým sortimentem, který se ve sledovaném období pěstoval. Ten byl převzat z dobových ceníků. Sbírkou historických ceníků Ústavu biotechniky zeleně Zahradnické fakulty MENDELU. (Reprofoto: MENDELU, 2015)

Obr. 12. Ukázka profesionálního záznamu svědectví pamětnice kamerou z roku 2012. Za přispění pamětnice se podařilo ozřejmit množství detailů o zahradě, které nebylo možné interpretovat z jiných zdrojů – barvy povrchů cest, obruby záhonů, záhony růží, pěstované druhy rostlin, ale i informace o celkovém provozu zahrady. (Foto: Zdeněk Musil, 2012)

jící sortiment byl volen s ohledem na historické odrůdy pěstované v prvních desetiletích 20. století.

Přejímání vědeckých názvů rostlin uváděných v historických knihách a cenících vyžadovalo provést porovnání se současným vědeckým názvoslovím rostlin. Bylo nutné vyhotovit tzv. převodní tabulky vědeckých názvů rostlin. Poté byl proveden průzkum stávajícího trhu výpěstků rostlin ve vztahu k nabídce dobového sortimentu. Nedostupný historický výsadbový materiál bylo možné nahradit alternativními druhy či odrůdami, které si zachovávají vzhledové a pěstitelské vlastnosti původních taxonů pouze za předpokladu, že se již historické odrůdy nepěstují.³²

Doplňkové zdroje

Ke zdrojům, které mohou doplnit mozaiku důležitých poznatků o historii zahrady, je možné přičíst svědectví pamětníků,³³ někdy se mohou objevit i amatérské nebo profesionální kamerové záznamy.³⁴ Jistým vodítkem k poznání dobového sortimentu nebo architektonických doplňků může být provedení analýzy dochovaných zahrad od stejného architekta. Případně lze studiem okolních zahrad ve stejné lokalitě mnohdy identifikovat používané prvky či druhovou skladbu, která se může velmi dobře blížit skutečnosti anebo minimálně dobové atmosféře.

Po realizaci archivního průzkumu následuje podrobný terénní průzkum zahrady složený podle povahy a stáří objektu ze specifických operací (rozbor kompozičních vztahů, pasport zahrady – vegetačních a technických prvků –, dendrologický průzkum, grafické vyhodnocení atd.).

Terénní průzkum zahrady

Terénní průzkumy představují samostatný soubor činností, jejichž cílem je získat potřebné informace na základě skutečností zjištěných in situ. V tomto ohledu významným způsobem doplňují, upřesňují a potvrzují informace zjištěné archivním průzkumem. Intenzita a podrobnost terénních průzkumů je determinovaná především jejich účelem. Problematika terénních průzkumů ve vztahu k obnovám památek zahradního umění není doposud systematicky zpracována.³⁵ Doporučení či metodologie specifické pro terénní průzkumy při obnovách (vilo-vých) zahrad nejsou v národní odborné literatuře zastoupeny. Průzkumy realizované standardně v rámci managementu zahradní a krajinářské

architektury představují pro potřebu obnov historických zahrad pouze obecně použitelný rámec. Základní význam pro provedení terénních průzkumů má především katastrální mapa. Ta slouží nejen pro stanovení hranic objektu, může být i velmi cenným zdrojem informací o vnitřní dispozici zahrady k termínu jejího pořízení (průběh cest, lokalizace objektů). Kvalita terénních průzkumů do značné míry závisí na přesnosti disponibilních podkladů – především na polohopisném a výškopisném zaměření.³⁶

Terénní průzkum areálu Stiasni se skládal z realizace pasportu zahrady a dendrologického průzkumu, včetně následného vyhodnocení dendrologického potenciálu a rozboru autenticity dřevinných vegetačních prvků.

■ Poznámky

32 Nebývá zcela výjimkou, že se historická odrůda stále pěstuje, ale pod jiným (komerčním) názvem.

33 Pátrání po pamětnících je vděčné, a to i v případě, že dílo poznali jako malé děti anebo až v poválečném období. Práce s pamětníky nad plány zahrady se neosvědčila, nejefektivnějším přístupem je přímý terénní průzkum s pamětníkem v zahradě. Pro trvalé uchování svědectví je nutné provést kamerový nebo zvukový záznam.

34 Kamerový záznam rodiny ze 30. let 20. století byl využit např. při obnově zahrady Josefa Čerycha v České Skalici (dílo zahradního architekta Josefa Kumpána).

35 Dílčí průzkumy popisují např. oborově zaměřené projekty aplikovaného výzkumu programu NAKI, které jsou nyní v různém stupni rozpracovanosti.

36 Pro potřeby průzkumů a následné zpracování projektové dokumentace vyhovuje zpravidla zaměření ve 3. třídě přesnosti vyhotovené dle platných ČSN.

13a

13b

Obr. 13. Ukázky srovnávání historických a současných fotografií zachycujících shodné části zahrady. 13a – dobová fotografie z doby krátce po založení zahrady (začátek 30. let 20. století). Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně (Reprofoto: NPÚ, ÚOP v Brně, 2014). 13b – jižní průčelí vily na fotografii z doby před zahájením obnovy. (Foto: Roman Zámečník, 2012).

Pasport zahrady

Pasport zahrady jako jeden z materiálů vhodných pro návrh obnovy zahrady je výrazně specifickým podkladem s řadou odlišností od standardně pořizovaného pasportu zeleně pro výkon správy zeleně. Jeho cílem je zdokumentovat existenci všech skladebných prvků zahrady – vegetačních prvků,³⁷ technických prvků a doplňků. Stává se tím základní informační vrstvou, která musí být plně využitelná pro všechny následující fáze projekční přípravy. Mu-

sí být zpracován způsobem, který umožňuje jeho další účelné využití – tedy v digitální podobě.³⁸ Pasport zahrady se skládá ze tří částí. Část výkresová zachycuje prostorovou lokalizaci skladebných prvků ve vztahu k vymezeným hranicím (pozemkové parcely, hranice objektu či jeho částí). Část datová obsahuje všechny potřebné kvantitativní údaje o lokalizovaných prvcích a atributy prostorových jednotek (pozemkových parcel, vymezených částí objektu atd.). Třetí, textová část obsahuje popis použité metodiky, definici prvků a interpretaci zjištěných skutečností.³⁹

V rámci terénního šetření v zahradě Stiasny byla provedena klasifikace skladebných prvků zahrady nad polohopisným zaměřením objektu. V principu šlo o jejich identifikaci se zákresem podle podrobnosti datového modelu. Součástí terénní práce byla také úprava hranic polohopisu jednotlivých prvků. Klasifi-

kace je podrobnější než běžné zaměření.⁴⁰

Pro klasifikaci zastoupených vegetačních prvků je možné zvolit různá kritéria. Pro účely památkové péče a konkrétně pak pro účel obnovy zahrady Stiasny byl zvolen detailní přístup v klasifikaci vegetačních prvků. Takový přístup vychází z rozdělení vegetačních prvků podle jejich vybraných vlastností, které určují mnohé další postupy při obnově či následné péči (např. zápoj, zastoupení typů dřevin ve složených vegetačních prvcích – listnaté, jehličnaté, sklony terénu apod.). Při řešení konkrétního návrhu či opatření v rámci projektu obnovy byla nutná klasifikace respektující dělení na jednoduché vegetační prvky tvořené pouze jedním jedincem (solitérní strom nebo keř), složené vegetační prvky představující soubor několika jedinců stejné životní formy (stromy a keře, peřeny, letničky) a kombinované vegetační prvky, které představují soubor několika různých ve-

■ Poznámky

37 Vegetační prvek je základní prostorotvorná složka díla zahradní či krajinářské architektury. Vegetační prvek je určen fyziognomií (vzhledem), prostorovým uspořádáním rostlin a způsobem pěstování.

38 V současné době jsou pasporty zahrad zásadně zpracovávány jako logická a nenahraditelná informační vrstva CAD systému nebo lépe geografických informačních systémů (GIS).

39 Pasport zahrady je také základním evidenčním nástrojem majetkových vztahů ke konkrétním pozemkovým parcelám, který plně využívá data katastru nemovitostí.

40 Např. v běžném zaměření je skupina keřů znázorněna jako jedna linie, která ve skutečnosti sestává z několika typů skupin keřů, jejichž hranice je třeba stanovit v rámci pasportizace.

14a

14b

Obr. 14. Ukázky srovnávání historických a současných fotografií znázorňujících shodné části zahrady Stiassni. 14a – historická fotografie obytné terasy před jižním průčelím vily ve 30. letech 20. století. Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně. (Reprofoto: NPÚ, ÚOP v Brně, 2014). 14b – fotografie obytné terasy před zahájením obnovy. (Foto: Roman Zámečník, 2012)

getačních prvků (např. porost stromů s podrostem keřů s trvalkami aj.).

Pro tvorbu komplexního datového modelu pasportu historické zahrady není v současnosti k dispozici klasifikace technických prvků, resp. prvků stavebních, uměleckých a prvků

vybavenosti.⁴¹ Analýza a interpretace získaných dat o vegetačních a technických prvcích byla proto provedena v datové a grafické struktuře, pro kterou není stanoven žádný oborový standard a jedná se vždy o autorský přístup zpracovatele. Většina datových modelů je sestavena tak, že podkladová data z průzkumů a rozborů modelového objektu jsou soustředěna v databázích, graficky orientovaných na vektorové digitální objekty mapy. Z takto založené grafiky se veškeré balance strukturálních prvků zjištěných v objektu dále generují. K vegetačním a technickým prvkům jsou databázově připojeny informace určující druh prvku, jeho velikost, příslušnost k pozemkové parcele,

katastrálnímu území a objektu (zahradě) jako celku či vymezených částí. Za standard se považuje výsledné mapové dílo v měřítku 1 : 500 (1 : 1000) obsahující polohopis vegetačních a technických prvků a budov a relevantní hranice (pozemkové parcely, části objektu).

Dendrologický průzkum

Navrhované rozvojové programy (včetně obnov) naprosté většiny stávajících objektů krajinné architektury využívají v různé míře pro naplnění kompozičního záměru existujících dřevin. Dřeviny, potenciálně využitelné pro cílovou kompozici, představují pro obnovu nenahraditelnou kompoziční složku. Zásadním způsobem určují stabilitu a autenticitu kompozice. Důležitým metodickým krokem pro posouzení využitelnosti konkrétního dřevinného vegetačního prvku⁴² pro účely obnovy zahrady je poznání jeho aktuálního stavu. Předmětem dendrologického průzkumu je tedy zjištění vybraných vlastností dřevin a posouzení jejich stability.⁴³ Průzkum představuje soubor činností metodicky zaměřených na poznání vybraných vlastností dřevin vyplývajících z jejich biologické podstaty a na posouzení jejich dendrologického potenciálu.⁴⁴ Důvody pro hodnocení dřevin mohou být velmi různé. Kromě stanovení vyu-

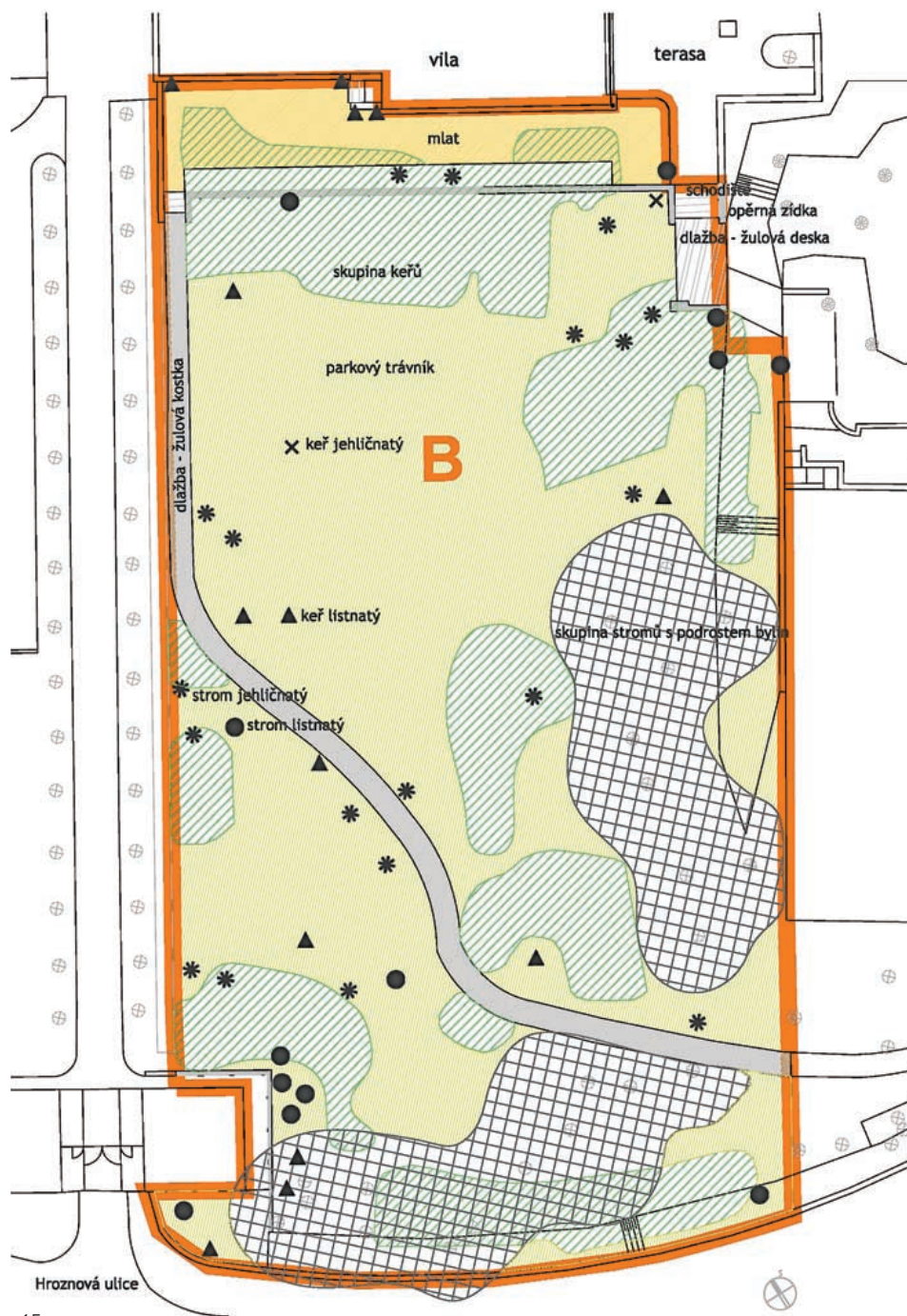
■ Poznámky

41 V rámci projektu NAKI DF12P010VV044 – Metodika pasportizace památek zahradního umění (řešitel NPÚ) aktuálně vzniká třídílník prvků a manuál (uživatelská příručka) pro tvorbu pasportu. Pasport obsahuje strukturovanou databázi evidenčních a popisných dat jednotlivých prvků identifikovaných ve zkoumané historické zahradě – v podstatě se jedná o detailní pasport jednotlivých prvků s popisnými údaji strukturovanými do pasportizační karty prvku.

42 Dřevinné vegetační prvky jsou logickou podmnožinou všech vegetačních prvků. Aplikace Teorie vegetačních prvků umožňuje hierarchicky vymezit předmět našeho zájmu, viz ŠIMEK, Pavel. Vymezení pojmu „vegetační prvek“ a jeho praktické uplatnění. In *Konference k 20. výročí trvání samostatného studia oboru pro zahradní a krajinnářskou tvorbu*. Lednice na Moravě : Mendelova zemědělská a lesnická univerzita Brno, 1998, s. 87–95. Bez ISBN.

43 V rámci řešení projektu DF11P010VV019 – Metody a nástroje krajinnářské architektury pro rozvoj území (řešitel Zahradnická fakulta MENDELU) byla navržena Metodika hodnocení dřevin pro potřeby památkové péče. Tento výstup projektu byl již publikován v pracovní verzi k připomínkování odbornou veřejností: PEJCHAL, Miloš; ŠIMEK, Pavel. *Metodika hodnocení dřevin pro potřeby památkové péče [koncept pro připomínkování odbornou veřejností]*. Lednice : Mendelova univerzita v Brně, 2012. Bez ISBN.

44 ŠIMEK, Pavel. *Městská zeleň*. In ŠRYTR, Petr et al. *Městské inženýrství. 2. díl*. Praha : Academia, 2001. S. 183–225. ISBN 80-200-0802-0.

Obr. 15. Ukázka pasportu části zahrady Stiassni (tzv. jižní travnatý parter pod vilou). Použité značky a výplně plošných prvků (šrafy, barvy) nejsou standardizovány a jsou autorským řešením (v reálné dokumentaci jsou určeny legendou prvků). FLORART, 2014

skupin zahrnujících atributy identifikační (rod, druh, pořadové číslo, lokalizace), dendrometrické (výška jedince, šířka koruny, báze koruny, průměr kmene), popisné (např. délka, pěstební tvar), kvalitativní (věkové stádium, sadovnická hodnota,⁴⁷ vitalita, dendrologický potenciál dřevinného vegetačního prvku)⁴⁸ a doplňkové (textové upřesnění vlastnosti vegetačního prvku).

Získaná data z dendrologického průzkumu mají kvantitativní i kvalitativní charakter, a tedy značnou vypovídací schopnost. Na základě strukturované analýzy bylo možné získat velmi cenné informace potřebné pro návrh obnovy zahrady Stiassni. Mezi základní interpretační charakteristiky patřilo určení dominantních (subdominantních a ostatních) taxonů dřevin, které se podílejí na kompozici objektu, sadovnické hodnoty ve vztahu k taxonům i stromové etáži jako celku a stanovení dendrologického potenciálu zahrady, který souvisí především s posouzením míry stability a perspektivy jednotlivých vegetačních prvků v kompozici.⁴⁹

Na základě provedeného dendrologického průzkumu bylo zjištěno 63 různých taxonů dřevin. Z hlediska četnosti zastoupení druhů není v zahradě zastoupen výrazně dominantní taxon. Dominantní dřeviny tvoří *Tilia cordata* (celkem 12,5 % všech hodnocených stromů)

■ Poznámky

45 Dendrologický průzkum je také součástí standardů projektové dokumentace, které doporučuje Česká komora architektů pro objekty krajinářské architektury. Definici postupů a úrovní hodnocení stavu stromů a návrhu jejich ošetření v podmínkách mimolesního prostředí aktuálně nabízí koncept arboristického standardu, viz *Hodnocení stavu stromů. Standardy péče o přírodu a krajinu* (SPPK A01 001). Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky. Koncept. 2014.

46 Pro tyto dřevinné vegetační prvky jsou zpracovány základní metodické principy hodnocení, viz PEJCHAL, M.; ŠIMEK, P., cit. v pozn. 43.

47 Neboli dendrologický potenciál jedince, který představuje celkovou hodnotu jedince z pohledu zahradní a krajinářské architektury, vyjadřující současnou a potenciální funkčnost vyplývající z jeho biologických vlastností.

48 Dendrologický potenciál se určuje pro objekt jako celek i pro jednotlivé složené dřevinné vegetační prvky.

49 PEJCHAL, Miloš; ŠIMEK, Pavel. Dendrologický potenciál. In *Potenciál v zahradní a krajinářské tvorbě: Luhačovice 2001*. Praha : Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2001, s. 16–19. Bez ISBN.

žitelnosti stávajících dřevin pro kompozici objektu a vytvoření podkladů pro formulaci pěstebních opatření se především jedná o zjištění či potvrzení rozhodujících historických souvislostí v proměnách kompozice.⁴⁵

Dendrologický průzkum je složen ze tří částí. Část výkresová zachycuje prostorovou lokalizaci dřevin – jako základní oborový standard je ve výkresové části znázorněn celkový dendrologický potenciál každého dřevinného vegetačního prvku. Část datová obsahuje všechny hodnocené atributy. Třetí, textová část obsahuje popis použité metodiky a interpretaci zjištěných skutečností. Metodika vychází z vizuálního hodnocení dřevin s využitím jednoduchých

pomůcek. Podrobnost hodnocení je daná souborem atributů, které jsou zahrnuty do vlastní metodiky hodnocení všech dřevinných vegetačních prvků v konkrétní zahradě.

Dendrologický průzkum zahrady Stiassni zahrnoval všechny tam existující dřevinné vegetační prvky, které ale logicky představují pouze část z možných dřevinných vegetačních prvků.

Jako dominantní byly konkrétně hodnoceny solitérní stromy (jednotlivě hodnocené stromy), skupiny keřů a solitérní keře, skupiny stromů a stromořadí.⁴⁶ Zvolené atributy hodnocení pro jednotlivé vegetační prvky se pro vyšší srozumitelnost a lepší praktické uplatnění rozdělují do

Obr. 16. Výkres dendrologického průzkumu zahrady. Polohopis dřevinných vegetačních prvků je vytvořen nad pasportem zahrady, resp. zaměřením objektu. Výkresová část obsahuje bodové dřevinné vegetační prvky, které jsou znázorněny průmětem koruny (barva kružnice odpovídá sadovnické hodnotě), středovou značkou a identifikátorem; plošné dřevinné vegetační prvky, které jsou znázorněny polygonem (barva výplně odpovídá dendrologickému potenciálu); liniové dřevinné vegetační prvky, které jsou v případě stromořadí znázorněny přímkou, jež spojuje okrajové stromy stromořadí (barva přímkové odpovídá dendrologickému potenciálu), v konkrétním případě jsou hodnoceny i stromy ve stromořadí. FLORART, 2011

prvků. Posouzení dendrologického potenciálu především souvisí s posouzením míry stability a další perspektivy jednotlivých exemplářů (např. stromů ve stromořadí) v porostní struktuře vegetačního prvku (stromořadí). Dendrologický potenciál složeného vegetačního prvku závisí také na lokalizaci a významu sekundárních vegetačních prvků⁵⁰ v prostorové struktuře. Obvyklé je třístupňové hodnocení dendrologického potenciálu: stupeň 1: vysoký – dřevina nebo dřeviny jsou dlouhodobě stabilní; stupeň 2: snížený – dřevinný vegetační prvek je v částečném rozpadu, popř. rozpad je aktuálně možný; stupeň 3: nízký – dřevinný vegetační prvek je v rozpadu.

Ze závěrů hodnocení dendrologického potenciálu vyplynulo, že 58 % všech hodnocených dřevin je plně perspektivních, dlouhodobě využitelných, z tohoto počtu 6 % stromů je mimořádně kvalitních a současně plně uplatnitelných v kompozici, 42 % všech hodnocených dřevin je podmíněně využitelných, z tohoto počtu 2 % stromů jsou havarijní (6 ks), vyžadující okamžité odstranění. U podmíněně perspektivních stromů byl současně navržen soubor péstebních opatření se záměrem dočasně je stabilizovat v rámci celkové obnovy zahrady.⁵¹

16

a *Aesculus hippocastanum* (celkem 10,0 % všech hodnocených stromů). Subdominantní postavení mají taxony *Acer platanoides*, *Picea pungens* a *Robinia pseudoacacia*.

Dendrologický potenciál objektu

Dendrologický potenciál objektu je celková schopnost existujících dřevinných vegetačních prvků konkrétního objektu (zahrady) zajistit stabilitu jeho kompozice. Historický vývoj, skladba kompozičních prvků a rozlehlost objektů mohou často komplikovat vypovídání hodnoty dendrologického potenciálu. Správná interpretace prostorových vztahů a organické-

ho růstu zahrady je nutná pro jeho pochopení. Nejen z tohoto důvodu lze doporučit rozdělení takových objektů na nižší kompoziční celky, pro které jsou stanoveny dílčí hodnoty dendrologického potenciálu. Tento postup je nanejvýš vhodný i pro řadu vilových zahrad, které často mají jednoznačně vymezená kompoziční oddělení (zásobní zahrada, reprezentativní část, sportovní a rekreační část).

Pro vyhodnocení dendrologického potenciálu celého objektu se používají veličiny získané hodnocením jednotlivých dřevin i hodnoty získané vyhodnocením dendrologického potenciálu jednotlivých složených dřevinných vegetačních

Rozbor autenticity dřevin

V památkách zahradního umění přistupují ke specifikům dřevinných vegetačních prvků hodnocených dendrologickým průzkumem vlastnosti související s jejich památkovou hodnotou, tedy s jejich autenticitou. Hlavním cílem tohoto hodnocení je stanovení autenticity dřevin, zjištění, upřesnění či potvrzení údajů o kompozici a jejich proměnách během exi-

■ Poznámky

⁵⁰ Např. strom ve stromořadí.

⁵¹ Projekt Obnova zahrady u vily Stiassni, dokumentace k realizaci stavby (FLORART, zodpovědný projektant doc. Ing. Pavel Šimek, Ph.D.).

Obr. 17. Výkres rozboru autenticity dřevinných vegetačních prvků, ze kterého jsou patrné dřeviny potvrzené inventarizací z roku 1969 (původní) a následné dosadby dřevin (nepůvodní). FLORART, 2011

tačních prvků) postupně jedna generace rostlin za druhou jako štafetu. Autentický (kladný) z tohoto pohledu proto může být i nově vysázený prvek, pokud jde o správný taxon na správném místě, správně pěstovaný. Podkladem pro toto hodnocení jsou jak znalost historického vývoje kompozice objektu či jeho části a hodnocení původnosti dřevin v kompozici, tak znalost dobových sortimentů dřevin a způsobů jejich použití.⁵²

Na základě analýzy historického vývoje kompozice zahrady Stiassni byly identifikovány dřeviny pocházející z doby založení objektu (30. léta 20. století), tedy dřeviny nesoucí atribut původnosti (originality) vzhledem k celkové (aktuální) kompozici objektu. S ohledem na absenci historické dokumentace z doby založení zahrady byl pro rozbor autenticity dřevin použit jako základní materiál⁵³ nejstarší známý výkres zahrady Návrh na sadovou úpravu okolí vládní vily z roku 1969 (Sadovnické středisko ZMŠ v Bohunicích), ve kterém jsou graficky zakresleny všechny existující dřeviny, včetně jejich taxonomického určení.⁵⁴ Ze vzájemného porovnání zjištěných skutečností rozbohem druhové skladby podle roku 1969 a dendrologického průzkumu objektu (r. 2011) byly definovány původní (autentické) dřeviny. Zjištěné skutečnosti byly graficky promítnuty do výkresu Rozbor autenticity dřevinných vegetačních prvků, ze kterého jsou patrné dřeviny potvrzené inventarizací z roku 1969 (původní) a následné dosadby dřevin (nepůvodní).

Součástí následného projektu obnovy zahrady Stiassni byla kromě realizace pěstebních opatření na dřevinách s cílem stabilizovat je a využít pro cílovou kompozici, odstranění dřevin z kompozičních nebo pěstebních důvodů, také nová výsadba respektující atribut historické vhodnosti

■ Poznámky

52 Podrobnosti hodnocení jsou uvedeny ve zdrojové metodice: PEJCHAL, M.; ŠIMEK, P., cit. v pozn. 43.

53 Pro konečný projekt obnovy se vycházelo také z poznatků zjištěných analýzou historických fotografií a leteckých snímků aj.

54 Přestože se nejedná o materiál z doby založení zahrady, dá se z něj indikovat většina původních dřevin, připustíme-li skutečnost takřka čtyřicetiletého intervalu existence zahrady (1930–1969), v němž se nepředpokládají žádné rozsáhlejší výsadby (nucený odchod majitelů, německá okupace, vývoj po 2. světové válce), které by mohly ovlivnit historickou kompozici.

stence objektu a stanovení významu prvků pro kompozici zahrady.

Nejdůležitějším specifikem – podmíněným biologickou podstatou těchto prvků – je to, že jejich autenticita má dva aspekty: původnost (originálnost) dřeviny v kompozici a historickou vhodnost dřeviny.

Atributem originálnosti se posuzuje původnost dřeviny a z ní vyplývající „hodnota stárí“, tedy fyzická existence dřevinného vegetačního prvku od zvoleného období v minulosti do sou-

časnosti. Toto období, ke kterému se původnost vztahuje, se stanoví na základě analýzy historického vývoje kompozice objektu či jeho části. Dalším nezbytným podkladem je stanovení stárí dřevin, při kterém jsou nejčastěji řazeny do věkových kategorií vycházejících z jednotlivých etap vývoje (výsadeb) v objektu.

Atributem historické vhodnosti dřevin se vyjadřuje schopnost prvku nést princip obsažený v originální substanti. Tento princip mohou, respektive musí nést (to je specifikum vege-

Obr. 18. Nejstarší známý výkres zahrady „Návrh na sado-
vou úpravu okolí vládní vily z roku 1969“ (Sadovnické
středisko ZMŠ v Bohunicích), ve kterém jsou graficky za-
kresleny všechny dřeviny, včetně jejich taxonomického urče-
ní ke dni vyhotovení. Sběrka map a plánů NPÚ, ÚOP
v Brně. (Reprofoto: NPÚ, ÚOP v Brně, 2014)

hé polovině 20. století na místě historických skleníků, které se nedochovaly, ovocný sad s historickými odrůdami ovocných dřevin a pravidelně členěné plochy, které budou osé-
vány jednoletými kulturami. Zbývající části za-
hrady, koncipované krajinářským způsobem
a propojené cestní sítí, budou stejně jako celá
zahrada sloužit návštěvníkům i potřebám me-
todického centra.

Závěr

Na jaře roku 2014 byla zahájena restituce zahrady Stiassni realizací projektu zaměřené-
ho na obnovu dřevinných vegetačních prvků,⁵⁵
který byl ukončen na podzim téhož roku. Para-
lelně s realizací tohoto záměru byl od léta
2014 naplňován také projekt postihující obno-
vu technických součástí zahrady a některých
vegetačních prvků (květinové záhony, trávniky,
extenzivní střešní zahrada), včetně instalace
novodobých komponentů a technologií⁵⁷ sou-
visejících se současným posláním zahrady
a s péčí o ni. Tímto projektem byla na jaře ro-
ku 2015 dokončena celková komplexní pa-
mátková obnova areálu vily Stiassni.

Logickým pokračováním tohoto článku bude
příspěvek věnovaný projektu obnovy zahrady
a jeho fyzické realizaci.

*Věnováno památce Andyho Martina – vnuka
Alfreda a Hermine Stiassni.*

■ Poznámky

55 Projekt Obnova zahrady u vily Stiassni byl zaměřen na
zhodnocení dřevin (keřů a stromů), na jejich stabilizaci for-
mou realizace péstebních opatření, na kácení dřevin
z péstebních a kompozičních důvodů a na výsadby nové
generace dřevin.

56 V rámci projektu, který tvoří 2. etapu projektu s ná-
zvem Centrum obnovy památek architektury 20. století
(COPA), byly realizovány obnovy cestní sítě, teras, scho-
dišť, oplocení, tenisového kurtu a opěrných konstrukcí.
Obnovy plaveckého bazénu a dalších objektů v zahradě
(dům zahradníka...) byly realizovány v 1. etapě projektu
COPA.

57 Bylo nutné realizovat automatické závlahové systémy
a osvětlení zahrady, včetně zabezpečovacího systému.

dřevin. Nově vysazená generace dřevin tedy re-
spektuje vlastnosti historických (původních) dře-
vin – taxon, polohu, péstební tvar –, které byly
doloženy rozbohem historického vývoje objektu.

V projektové přípravě nebyl kladen důraz
pouze na obnovu jednotlivých vegetačních
a technických prvků zahrady a celkové vege-
tační skladby. Počítalo se také s obnovením
funkční náplně jednotlivých kompozičních cel-
ků objektu. Obytné terasy v bezprostředním
okolí vily s květinovým parterem na východě
budou stejně jako ve 30. letech sloužit repre-
zentativním účelům Metodického centra mo-
derní architektury v Brně, které v areálu sídlí.
Sportovně-relaxační zázemí zahrady s plavec-

kým bazénem a tenisovým kurtem bude plně
funkční a využitelné k současné rekreaci. Ně-
kdejší hospodářská část zahrady, historicky
složená z vytápěných skleníků, pařenišť, ploch
pro pěstování zemědělských plodin a ovocné-
ho sadu, byla v 70. letech redukována s ohle-
dem na stavbu nové správní budovy s byty
a garážemi. Objekt byl přestavěn pro potřeby
zázemí metodického centra. Z těchto důvodů,
ale také s ohledem na současné využívání
areálu projekt nepředpokládal obnovení za-
hradnického provozu v plném rozsahu. Užítko-
vou funkci této části zahrady budou připomí-
nat dva menší obnovené a plně funkční
skleníky, které byly v zahradě postaveny v dru-